

SZÉKELYFÖLD

IRÁSBAN ÉS KÉPBEN

Az előszót írta:

TÖRÖK ANDOR DR.

ny. alispán, országgyűlési képviselő,
a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-elnöke

Főmunkatársak:

BÁNYAI JÁNOS
tanár, geológus

KERTÉSZ JÁNOS DR.
a Magyar Sociographiai Intézet titkára

LENDVAY FERENC
író, újságíró

Szerkesztette:
DÁVID JÓZSEF

A mai tónak a felíöltődését különösen az emberi meg gondolatlanság is elősegítette, mert amikor a tó szélén az 1900-as évek elején fűrészgyár volt, a szűk helyen — más megoldás hiányában — a rengeteg fűrészkelet és fahulladékot, mind a Vereskő-patak torka körül dobálták be a tóba. Ezért történhetett meg, hogy a tónak innen felmenő ága azóta, e rövid idő alatt mintegy 300 m hosszúságban vesztett a víztükörből! Még szerencse, hogy idejében erősítették meg az elzáró gátnak laza anyagát, mert a lassú befürészélése a kifolyó víz által, még gyorsabban s feltűnőbb módon szállította volna le a víz szintjét!

E pár megfigyelési adat öntudatos intézkedésre kell rábírja a tó sorsának intézőit, hisz a megindult befektetések miatt most már sok érdekeltség kapcsolódik a tó környékéhez, akiknek fontos érdeke, hogy a tó legalább a mai körülményei közt állandósulhasson, márcsak azért is, mert a természet e csodás adománya nemcsak mint természeti ritkaság nagyfontosságú, hanem egyben a felgyűlt víztömeg kihasználásra váró hatalmas erőforrást is képvisel, amely valóságos kincset jelent a környék gazdasági fejlődésének az érdekében.

Tölgyes.

Csikmegyének ez az egykor a világtól is félreeső sarka manapság jó közlekedő utakkal van bekapcsolva minden irányban. *Ditróból* a *Sárosputna* tetőn keresztül jó autópályán juthatunk ide el. *Várhegyről* pedig a fatermelő cég kis vasútja a vízváltáson átmászva szépen átmegy a tölgyesi oldalra is. A kopár dombokon emelkedő út Ditrótól nem messze érdekesen mutatja a régi vulkáni kőzetekkel (szienit) erekben átjárt hely földtani szerkezetét. Sőt a tetőn már a Hargitából ide átdobált andezit törmelék szikláit is feltűnedeznek, mint legtávolabbi pontok az egykori vulkánikus tűzhelytől. Amint *Tölgyes* falu felé beereszkedünk, a szétszórt házak mutatják jól az egykor megindult szétszórt települést. Ez az oka, hogy óriási területen van elhintve az egész község s amennyi patak, annyi falurész van, a legtöbb az ott meglepedett családról elnevezve. Amint kiérünk a *Kisbeszterce* völgyébe, a kinyílt kilátás egész alpesi képpé tágul ki. A háttérben a láthatár szélén emelkedik ki már a határon túlfekvő *Csalhó* kopár sziklás csúcsa. Előtte, egy hegyes mészköcsúcs látszik, a *Hegyes* s vele szemben a *Vereskő*, amelynek egy része védett terület: mint az *Astragalus Römeri* egyetlen lelőhelye. Ezt az érdekes pillangós növényt nem régen fedezték fel. A szikla alatt van a határ s innen nyílik északra egy völgy, amelyben az *Attila gyógyforrást* palackozták s hozták forgalomba. Különben egyik igen érdekes nevezetessége a területnek, hogy alig van olyan völgye, ahol 1 vagy 2 borvíz forrása ne volna.

A *Holló* nevű résznél ezüstöt tartalmazó ólomérc előfordulások vannak, amelyeket már több mint 100 év óta ismernek, de komoly kitermelő munka még nem indult a hasznosításukra. A főként kristályos palából álló hegységnek ilyen érces előjövetelei az ú. n. *Singeroasain* kívül egyebütt is vannak (*Száraz völgyben*).

A *Kisbeszterce* völgyén fel és a *Bukovina* felé eső túlsó völgyekbe edzett turistáknak való kitűnő kirándulási alkalom van. Aki tisztán csak a természet szépségeit szereti, itt e csodás völgyekben mindent megkap, amit a természet nyújthat s amit az ember még nem tudott elrontani. S ami csodálatos, errefelé is tele van a vidék eddig még alig ismert üdítő borvízforrásokkal.

A *Kisbesztercen* lefelé haladva a *tölgyesi vámon* át *Moldvába* léphetünk át, ahol tovább *Fiatra* nevű városig nagyszerű autópályát vezet s a látványosságoknak egy egész sorát kapjuk fáradságunk jutalmául.

A Maros és Olt eredete.

E két ikerfolyó eredetére vonatkozó földrajzi ismereteink tulajdonképp a népi mondákból ismert adatokat rögzítették meg. A *Tarkó* mondája majdnem mindenik olvasókönyvben benne van s hiába emlegetik a földrajzi könyvek a Nagyhadalmas hegységet, mindenki inkább a *Tarkó* adatot tartotta meg magának. Ha a régi földrajzi leírásokban keresünk adatokat az eredetre vonatkozóan, akkor egy egész sereg egymásnak ellentmondó dologgal ismerkedünk meg. Ezeket összehasonlítva kitűnik, hogy mindenki mond valami részletigazságot s a való, amint szokott lenni, a középen van, vagyis azt valamennyi összevetéséből tudnók megállapítani.

*Dózsa Dániel*nek egy költői feldolgozása (1853) a következőképp emlékezik meg a két folyó eredetéről.

Tarkó királynőnek a Fekete tengerrel kötött szerelmi viszonyából két leánya lett, *Olt* és *Maros*. A felszedült gyermekek látván anyjuk bánatát — el lévén szakítva apjuktól — elhatározták, hogy útra kelnek és felkeresik.

Az Olt ifjú gondatlan hevében
Törni kezdte völgyön, bérceken át:
Maros pedig kerülve, sík téren,
Vélte sokkal biztosabbnak útját...

Legelső földrajzi adatot az eredetről *Lakatos István*, a Székelyföld első földrajzi írója adta (1700 évek előtt már!) a kéziratos latin, leírásában. Eszerint az *Olt* és *Maros* a Csíki havasokban egy vízváltó két oldalán ered. A térképen e helyre a *Tarkó* nevet írta be; pedig a valóságban ez a szikla meglehetősen távol van innen. Így a szöveg helyes, de a térképi ábrázolás a helytelen bejegyzés miatt nem felel meg a leírásnak.

Ha az összes megjelent leírásokat összevetjük, az tűnik ki, hogy a turista szempontból is érdekes forrásvidéknek a felkeresésére nem gondolt senki sem. Ennek okát pedig e vidék igen félreeső természetének tudhatjuk be. Ugyan, ma már a csíki vasút *marosfői* állomásáról egy pompás kirándulásban könnyen elérhetjük. A *Maros* eredetével végezhetünk a legkönnyebben, mert *Vasláb* községen felül az országút mellett van egy igen bővízü forrás, amelyet a járművekkel közlekedőknek mint legkényelmesebben elérhető *Marosforrást* mutatnak be, hogy emlékül elmondhassák, hogy itt a *Maros* forrásából. Akik vonattal jönnek, azoknak visszamenni igen nehéz s idővesztegető volna s ezért ezeknek a számára a régi *Gerécesen* keresztül menő országúttól pár lépésre, a völgyecskeben levő forrást mutatják meg.

Aki a fáradságot nem sajnálja, az felkeresheti a tényleges, az igazi forrást a *Feketerev* csúcsához közel. Ugyan a belőle kifolyó patakot *Meszes* vagy *Tikmony* patakknak nevezik, de a forrás környéke *Marosbük* nevet viseli.

Az *Olt* eredetének a felkeresése már körülményesebb. Ha innen akarunk tovább menni a *Maros* forrásának a megtekintése után, akkor a csúcsra kimászva, a túlsó oldalon a *Kis Olt* forrást érhetjük el. E két forrás összehasonlítása adta az alkalmat az ikerfolyó elnevezésre. (A térképen ez a patak *Lok patak* néven van feltüntetve, tévesen). Az igazi *Olt* forráshoz egy

hosszabb gerincvándorlással juthatunk el. A *Siposkő* csúcsának az oldalán elésirülve folytonosan északra tartva elérünk egy ellaposodó nyakhoz, amelyet *Kovács Péternek* neveznek (az itt tanyátverő állandó lakos neve után!). A kristályos paláknak itt kibújó rétegei hatalmas vízbőségű forrást hoznak a felszínre. Az előtér teljesen el van mocsarasodva úgy, hogy a tulajdonképpeni kiömlési helyet nehezen lehet a zombékos helyen felfedezni. Az innen lefolyó árok vize több patakka egyesülve nyeri csak az *Ott* nevet. Éppen az Olt mély völgye választja el eredési helyét a gyakran emlegetett *Tarkó* hatalmas mészsíklá vonulatától, amely e helyvel szemben a forrástól keletre fekszik.

Az Olt eredetétől nem messze van a *Pongrác tető*, ahol az autót vezet *Gyergyószentmiklósról* a *Gyilkostóhoz*. Ha pedig leereszkedünk a völgybe, mindenütt az Olt folyását követve: elérkezünk *Balánbányára*, a már régóta ismert *réz bánya* telepre, amely az anyaközségtől, Csíkszentdomokostól elszakadva, ma már mint önálló község szerepel. E bányahelynek a története igazán pontosan jelzi a réznek világforgalmi jelentőségét. A háborús idők állandóan felvirágoztatták, míg a békés, csendes évek dekonjunktúrája az üzemek ellanyhulását, vagy egyenesen a munkálatok beszüntetését jelentette. Ez részben érthető is volt, mert az idegen földrészekben termelt réznek Európába való szállítása mindig olcsóbbá került a hajók által, mint a balánbányai termelésnek a kiszállítása a világpiacon.

A bányaművek fenntartására azonban állandóan nagy gondot fordítottak, hiszen kilométerre menő tárnák ágaznak szét a hegy belsejében. A kristályos palákban levő kvarcos telérek gazdag kalkopirités rézércet, de ezen kívül piritet és galenitet (ólomérc) is tartalmaznak. Régebben még a bányából kifolyó természetes rézgalicból is nyertek színreztet a tavakban felfogott vízbe beledobált vasdarabok által, amelyekre kicsapódott a vörösréz.

Balánbánya egy kis szervezéssel mint idegenforgalmi központ is megélné, hisz a *Székely Svájcs* remek sziklás vidékének központjában fekszik s úgy a Gyilkostó felé, mint Gyimesbe is pazar kirándulási alkalmak vannak.

Borszék, Bélbor és a Kelemen havasok.

A maroshévízi vasúti állomásról ma már könnyen elérhetjük a sokáig a rengetegben elrejtett, de már világhírű fürdőt, *Borszéket*. A tágas völgyből a *Szék* patakánál térünk el keleti irányban s itt hatalmas szerpentinekkel kapaszkodunk ki a vízváltatóra. Közben minden fordulatnál más és más panoráma tárul elénk. Az 1112 m magas hágóról már hamar belejtünk Alsóborszék községbe. Itt, az elzárt különös helyzetű medencében egy helyi érdeket kielégítő *barnaszéntelep* van, amelyet a borvíz palackozással járó nagy üveggyártás állított be a kitermeléssel való értékesítésbe. Régebben még nehezebb volt a rossz utakon — amelyek a mai erdei vadhelyekhez hasonlíthatnak — ide borvízes üvegeket szállítani. Mivel helyben jóminőségű kvarchomok, mészkő is volt, no aztán régebben az elhagyott erdők faanyagát hamuzsír főzéssel értékesítették, így az üveghez szükséges harmadik rész is olcsón állott a rendelkezésre. Ezeket összevetve az olcsó fűtőanyaggal, a barnaszénnel s a szállítási költségekkel, amely a távoli üveggyártól való fuvarozásai jár, érthető, hogy ezelőtt több mint száz évvel megvalósították az üveggyártást

felmerült tervét. Sajnos, hogy az utóbbi években az üveggyártást beszüntették, pedig most is nagy szükség volna arra.

A fürdőtelep maga fent az ú. n. *Kerekszéken* fekszik, ott, ahol a rengeteg sok forrás *meszes szén-savas vizét* szinte patak módjára önti a felszínre. Érthető, hogy az évmilliók alatt a felszínre hozott mészerakódva, óriási nagy dombot épített fel, amelybe a behullott növényi és állati maradványok is bekéregződtek s megkövesedtek. A Kerekszék alatti *kőbányában*, a Tölgyes felé levítő út mellett, a kitermelt darabokban sokszor lehet találni nem csak bekéregezett csigákat, növényi levéllenymatokat, hanem még nagyobb gerinces állatok csontjait is, köztük a *bövénykoponyáját* és más csontmaradványait.

Ha innen a szomszédos árok mentén kapaszkodunk fel a fürdőhöz, útba ejthetjük a *Jégbarlangot*, amely a lyukacsos szellős mésztufába van bemélyítve. Lent még borvízforrást hagyunk el (erősen rádiumos!) s amint kiérünk a laposabb helyre, egy sáros, iszapos pocsolyánál megtaláljuk az ú. n. *ősforrást*, amelyet a népmas „*Döglesztő*”-nek nevez, mert régebben — amelyről több mint 150 éves irodalmi adatok is megemlékeznek — itt egy kisebb fajta tó volt, amely fölött a madarak ha elrepültek, a kiömlő széndiokszid gáztól elszédülve hullottak le s pusztultak bele a tóba. Itt épült a legelső primitív fürdő is az 1700-as évek közepén, amikor a határőrvédék katonái őrséget tartottak.

Amint az *Ősforrástól* befelé a fürdőtelep felé tartunk a fenyvesek közt, először a *Kossuth-kúthoz* érünk. Ezt régebben palackozták is! Innen már egy pár lépés s ott vagyunk a telep közepén, a Főkút melletti szép parkban. Egymás után sorakozik itt fel a sok szebbnél szebb villa, s ez egészen villaváros jelleget ad a fürdőnek. A fürdőtelep itteni közepes magassága 880 m, de egyes részletei az 1000 m-t is elérik s így teljesen szubalpin jellege van. Ezt a hitünket megerősíti a teljesen csak fenyőből álló, körülvevő erdő is. Alig van a telepnek egy részlete, amelynek a közelében borvízforrás ne volna, mindezekből ma csak a Főkút vizét palackozzák. A kitűnő kezelés lehetővé tette, hogy már több mint egy évszázaddal ezelőtt világhírre emelkedjék. A régi világban a gyékénykóboros gyergyói; szekerek egész Bécsig eljutottak a borszéki vízzel

Az ivókúrán kívül értékes gyógytényezői a fürdőnek a *havasi klíma* s a *fürdővizei*. Ezeket részben *hidegfürdő* medencében (*Sáros* és az eltűnt, igen hidegvízű *Lobogó!*) és a modern berendezésű melegített kádfürdők alakjában használják a vendégek. A Főkúttól nem messze van a Hármasliget nevű tőzegetes hely, mintegy 20 hold területen, ahol az ásványvizekkel átitatott mocsárban valóságos felhalmozódott a reumatikus betegségek gyógyítására alkalmas *iszápok*. Több mint 70 éve használják az innen kitermelt anyagot gyógylápfürdők készítésére. E kis mocsaras park különben azért is nevezetes, mert a *törpenyirfának* (*Betula humilis*) egy pár példánya, mint nagy ritkaság itt még előfordul s törvényesen védett természeti emlék gyanánt van számontartva.

Ha a mostani magas kultúrájú fürdőt látjuk: szinte önkéntelenül is eszünkbe kell jussan a 200 évre visszamenő biztosan ismert története. Mint minden székelyföldi gyógyvíznek, úgy ennek is először az itt barangoló pásztorok voltak az ismerői, akik a bövény, medve és szarvas vadászatra ide elrontató előkelőségeket figyelmeztették a jóízű vizekre. A szárhegyi gróf *Lázár* családnak a tagjai s vendégei látogatták gyakran e helyeket s tanyá-

jukat a jóízű vizek mellé ütötték fel. A székely határország felállításával már katonai telep is lett e helyen s így állandó épületeket emeltek, sőt már kápolna is szükségessé vált.

A vidéki nemesség kezdte divatba hozni s kitűnő nyári találkozó hely lett Borszékből. Az 1700-as évek közepétől kezdve már kezdik palackozni is a vizet s ekkor figyel fel a bécsi *Zimmethausen* ügynök, aki *Eisner* üveggyárossal ellátogat ide s 1804-ben bérbe veszi s üveggyárat állítva fel, megkezdődik a víz hírneve külföldön is. Tutajokon szállítják le a *Kisbesztercén Moldva* felé s lóháton *Ditróra*, addig, amíg szekérre rakhatták.

Igy emelkedett Borszék híre a palackozott vize és a gyógyfürdője útján. Csodálatos volt az emberek ragaszkodása a régi világban ehhez a fürdőhöz, amelyhez igazán viszontagságos úton lehetett eljutni s nagy elhatározás kellett ahhoz, hogy valaki az ökrös szekerekkel, rossz erdei utakon eljőjön ide nyaralni. Először Ditró felé a *Közrezen* építették ki a kocsival, szekérrel valamennyire járható utat, majd a vasútépítés inkább a rövidebb út *Maroshévíz* felé terelte át a forgalmat.

Ha a fürdőről a *Bükkhavas*a felé sétálunk ki, felfelé haladva, érdekes módon elmarad a fenyő s a tetőn, mint a neve is elárulja a bükkfa lép a helyébe. Ebben az irányban tovább lépegetve a *Nádas* patak lapos völgyét átszelve, most már mind kristályos pala területen át, a szép havasi medencében fekvő *Bélbor* községbe érünk el. E lapos medencét is valamikor egy fiatal s elmosarasodó töltötte ki (mint a *Nádas* patakot is!) s ennek a maradványaként keletkezett az itt felfedezett fiatalkorú *barnaszéntelep*.

E község határa is tele van borvizekkel, amelyek hasonló tulajdonságúak a borszékiekkel, hisz ugyanolyan földtani körülmények közt jönnek a felszínre. A falu nyugati szélén itt is megtaláljuk a dolomitos, könnyen porló sziklákat, amelyből feloldva hozza a felszínre a rengeteg sok meszet. Itt is van egy hatalmas *mész tufa le rakódás*. A környéknek a mellékvölgyei, kifelé a bukovinai részek felé is, tele vannak borvizekkel.

Bélbor nagyszerű jó kirándulási központ a *Kelemen havasok* felé is. Innen szinte észrevétlenül emelkedve juthatunk fel az egykori kráter szélére, amelynek csipkés szélei szép gerincvándorlásra nyújtanak alkalmat. Kiérve 2000 m magasság felé, lassanként elmaradnak a fenyőerdők is és nagy lapos fensíkszerű egykori lávafolyásokon érjük el a törpe fenyő veszedelmes sűrűségét. Nehéz itt járható ösvényt kapni, mert a marhacsapások sokszor bevezetnek egy olyan zsákutcába, ahonnan visszatalálni nagyon nehéz. Emellett kiemelkedő, tájékoztató pontot itt sem sziklacsúcs, sem pedig valami kiálló fenyőszál alakjában nem kapunk s így kínos vergődés vár az ide betevődre.

Ha sikerült a perem szélére kiérnünk, igazán felséges látványban van részünk. Észak felé mint egy tölcser tátong előttünk a veszedelmesen meredek sziklafalaival a kráter belseje. A csipkés orom nyugaton, egy kiugró csúccsal van díszítve. Ez a *Pietros* 2102 m gúlája. Ha erre felé tartunk, a *Rekettyés csúcs* alatt a déli oldalon egy kis tó csillog a szemünk előtt, amely az egykori gleccser maradványa, a letűrt törmelékből áll a gátja. Végmoréna dugta fel itt a vizet. E völgyben lejjebb a fehérre mállott sziklák után hatalmas nagy kvarctömbök hevernek szerteszét s itt letárolt erdőszélén egy bővizű forrás alakjában *kénhidrogén*s, záptojásszagú gyógyvíz tör a felszínre. A kénnek az eredetét tulajdonképpen nem kapunk s így szintben az északi oldalon kell keresnünk,

ahol a régi világban a termésként tényleg bányászták is. Ha oda ereszkedünk le, nagy nehézséget okoz a gleccserek által meredekre vágott katlanfal s lent a jórészt már eltűnt, de eltözegeedett gleccsertő maradványok s az azokat körülvevő havasi, vagy henyefenyő (*Pinus Pumilio*) bokrainak szövedéke.

Mint nagy ritkaság — itt már lent — az igen értékes *cirbolya* vagy *mandula fenyő* szép szálfáit látjuk kiemelkedni. Jobbra-balra kutatási nyomok, bányából kihányt törmelékek látszanak s ezek közt a sárgás, zöldes kövek tele vannak itatódva *kénnel*. Az ilyen kövek közt csinált tűz hamar elkergeti a szalonnasütő kirándulót a letelepedési helyétől az égő kén orrcsavaró szagával.

Az ide kiránduló természetkedvelő öntudatlanul is érzi, hogy itt valami olyan különös helyen van, amilyenre alig talál egyebütt példát. Nemcsak a szokatlan nagy magasság, hanem a környezet különös képe s az egyre változó alakulatok lepik meg. Igen, mert az egykori óriási vulkáni kráternek a belső tölcseré belül ropant meredek. A máskülönben is meredek kráterfalakat itt a gleccserek gyalulták még meredekebbre. Ezeknek a maradványai a jégcsúszással járó oldalsáncok (*moréna*) s jégár végére kitért kötörmelék szinte mesterségesnek látszó kőszáncokat képez. Ezzel ellentétben a kráter külsején majdnem elapadó térszín fogad, amelynek néhol olyan részletei vannak, hogy vizet összegyűjtő, apró tavas, lápos, mocsaras helyeket képez. Ezek az egykori, kráterből kifolyt, lapos rétegeket alkotó lávaárak képződményei s igen nagy területű jó füves helyeket képeznek, az erdőövön felül egész a henyefenyő határáig.

Mintha valami óriás szobrász a késével formálta volna ki ebbe az itt fent egységnek látszó hegytömbbe a cifra rovátkákat, úgy szabdalódik fel a lenyúló rész a mélyen bevágódó völgyek által minden irányban.

A Maros mentén felfelé.

Marosvásárhelyet északi irányban elhagyva úgy az országút, mint a vasút is a Maros kiszélesedő völgyében vezet fölfelé, be a havasok közé. A tágas termékeny térséget magas lépcsős terrassok kísérik, amelyen sűrűn helyezkednek el a falvak. Első falu közel a városhoz, *Marosszentgyörgy*, amelynek jó *sós gyógyfürdője* kedves kiránduló helye a vásárhelyieknek. A Maros túlsó oldalán *Marosszentanna* fekszik, amelynek régi *templomában* értékes falfestmények vannak. *Nagyernyénél* megint visszatérünk a Maros balpartjára, ahol a *Bálinti* család ősi kastélya tűnik fel. A *Péchy Simon* által beindított szombatos vallásnak ez volt a tulajdonképpen fészke s csak később terelődött át *Udvarhelyszékre*.

Sárpataknál régi templom s a *Telek*iek kastélya érdemel említést. Általában a jobbról-balról felsorakozó falvaknak majdnem mindenike egy-egy főúri kastélyt vagy műtörténeti beccsel bíró régi templomot rejteget. A *pókainak* 1666-ból eredő *mennyezet festményei* voltak régóta híresek. *Sáromberkén*, a híres Afrikautazó gróf *Teleki Samu* ritkaságokban bővelkedő kastélya tűnik szemünkbe.

El is érkeznünk nemsokára a sok apró falu után a már nagyobb városias képet nyújtó *Szászrégenbe*, amelynek *Magyarrégen* nevű része örvendetesen erősödik. Itt torkollik be különben a *Görgény völgye* s így ez a kedvező helyzet adott jelentőséget a város fejlődésének.